

ГОЛОД 1932—1933 РОКІВ НА УКРАЇНІ : ОЧИМА ІСТОРИКІВ, МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ.

Ред. колегія : Ф. М. Рудич (голова), І. Ф. Курас,
М. І. Панчук, Р. Я. Пиріг, В. Ф. Солдатенко.

Київ : Видавництво політичної літератури України.
1990. — 590 с.

В умовах перебудови всіх сфер суспільного життя виникає нагальна потреба переосмислення історії України, всебічного висвітлення мало-відомих сторінок історії українського народу. Серед цих проблем помітне місце займає голод на Україні в 1932—1933 рр. Понад півстоліття ця трагедія замовчувалася у вітчизняній історіографії. Саме тому заслуговує на особливу увагу книга, що вносить суттєвий доробок у ліквідацію цієї «білої плями» історії, навколо якої не раз кипіли пристрасті. Значення книги вбачається передусім в тому, що вона дає відповідь на ключове питання: в чому полягають справжні причини, наслідки жахливих подій початку 30-х рр. на Україні.

Правдиво і досить повно висвітлити одну з найболючіших проблем нашого минулого допомагають документальні матеріали, які щойно розсекречені та вперше обнародовані. Це постанови, директивні листи, телеграми ЦК ВКП(б), РНК СРСР, ЦК КП(б)У, РНК УРСР, документи місцевих партійних комітетів та виконкомів Рад, вищих партійних інстанцій, а також доповіді, інформації органів державної безпеки, прокуратури, юстиції, листи і заяви трудящих.

Документальні матеріали свідчать, що народна трагедія мільйонів людей стала наслідком сталінської моделі колективізації. На початку 30-х рр. у республіці проводилось примусове, з широким застосуванням репресій, здійснення згубної для селянства хлібозаготівельної політики. Саме ці обставини обумовили катастрофічний стан у сільському господарстві, а потім і виникнення масового голоду. Це лихо — неминучий результат спроб партійно-державного керівництва перебудувати сільськогосподарське виробництво в дусі ідей казарменного, зрівняльного соціалізму.

Своєрідним ключем до сприйняття архівних матеріалів є статті відомих вчених-істориків, які вміщені в рецензованій книзі (С. С. Діброви, М. І. Панчука, С. В. Кульчицького, В. Л. Савельєва). Вони доводять, що передумови голоду в 1932-1933 рр. закладалися значно раніше, а згубні наслідки його ще довго давалися взнаки. В зв'язку з цим аналізуються принципові питання здійснення на Україні колективізації форсованими темпами, розкриваються численні регіони, зокрема у ставленні до середняка. На основі аналізу архівних джерел розкрито, як низька культура землеробства, слабка технічна база колгоспів призводили до деградації сільськогосподарського виробництва, зменшення валових зборів зерна, що стало однією з причин продовольчих труднощів, а згодом й голоду.

Згадані статті і архівні джерела показують, що в Компартії України мало місце неоднозначне ставлення до трагічних подій, які насувалися на республіку. Партійно-державне керівництво виходило з усталених підходів про те, що людям заборонялося говорити правду. В книзі наводяться документи, які свідчать, що керівництво України свідомо приховувало від громадськості реальну картину ситуації, що

склалася. Навесні 1932 р., коли голод на Україні вже набув значного поширення, С. Косіор писав Й. Сталіну: «У нас є окремі випадки і навіть окремі села, які голодують, проте це тільки результат місцевого головоутяпства, перегинів, особливо щодо колгоспів. Будь-які розмови про «голод» на Україні треба категорично відкинути». У березні 1933 р., маючи офіційні дані ДПУ УРСР про голодування у 139 районах республіки, Косіор у інформації до Сталіна зменшує цю цифру до 103 (стор. 8).

При всій неоднозначності оцінок ролі С. Косіора, В. Чубаря, Г. Петровського у здійсненні антиселянської політики Й. Сталіна цілком очевидна їх неспроможність протистояти диктату «вождя» та його соратників. Важливо, що в книзі показані дії В. Молотова і Л. Кагановича, котрі приїздили у ті трагічні дні на Україну не для того, щоб рятувати людей від смерті, а запроваджувати всі адміністративні і насильницькі методи для вивезення з республіки зерна. Водночас тисячі комуністів, як свідчать документи, насамперед керівники районних партійних, радянських органів, колгоспів, радгоспів, сільрад, низових партійних осередків, які виступали проти насильницьких методів хлібозаготівель, розділили трагічну долю українського селянства.

Варто також підкреслити, що на базі новітніх наукових розробок та виявлених статистичних, демографічних матеріалів робиться спроба відповісти на одне з болючих питань: скільки ж людей в республіці померло від голоду. Цій проблемі присвячена стаття С. В. Кульчицького. Однак остаточної відповіді на поставлене питання автор не дає, хоча проводить всебічний аналіз різних наявних джерел. Показується, що Сталін намагався приховати наслідки голоду. Саме тому він поклав на органи державної безпеки додаткові обов'язки, пов'язані з обліком демографічних процесів, а сам взяв на себе функцію єдиного інформатора з питань смертності, народжуваності і загальної кількості населення.

Останнім часом окремі публіцисти стверджують, що голод на Україні був передбачений керівництвом країни. Це питання не обходять і автори рецензованої книги. Вся сукупність документальних матеріалів, розміщених в книзі, а також аналітичні статті не дають підстав стверджувати, що ця трагедія була заздалегідь спланованою антиукраїнською акцією. Разом з тим архівні джерела дають уявлення про те, що ЦК ВКП(б) і РНК СРСР вживали певні заходи для зменшення масштабів лиха. Вони приймали рішення про подання потерпілим областям республіки продовольчої, насінневої, фуражної допомоги, про створення спеціального дитячого фонду, відкриття пунктів харчування, сирітських притулків тощо. Проте оголошені заходи були запізнані, і вони суттєво не вплинули на відвернення народної трагедії.

Важливо, що з виходом рецензованої книги порушено пріоритет зарубіжної історіографії, представникам якої тривалий період належала ініціатива в розробці проблем голоду на Україні. Разом з тим в книзі показано, що з самого початку процес формування уявлень про голод на Україні проходив в контексті складної міжнародної обстановки, зазнавав впливу протистояння різних політичних сил та ідеологічних течій. Все це, звичайно, не могло відповідним чином не позначитися на характері сучасної західної історіографії голоду 1932—1933 рр. Водночас в книзі акцентується увага на тому, що багато з проблем, про які писали західні українознавці, нині визнаються і в нашій літературі.

Рецензована книга робить помітний внесок у розкриття історичної правди про голод на Україні в 1932—1933 рр. Однак, на нашу думку, одна із суттєвих причин голоду на Україні вбачається також у відсутності реального політичного і економічного суверенітету республіки, що особливо виявилось в 30-ті рр. Найболючіші проблеми, зокрема хлібо-

заготівельна політика, пов'язані з життям українського народу, як свідчать документи, вирішувалися в центральних, союзних органах. Діяльність партійних комітетів, радянських і господарських органів України спрямовувалася на виконання за будь-яку ціну спущеного зверху плану хлібозаготівель. А клопотання партійно-радянського керівництва республіки перед РНК СРСР про припинення вивозу зерна і борошна за межі України в умовах продовольчої кризи викликало лише невдоволення з боку керівників країни. На жаль, поза увагою авторів та упорядників книги залишилась діяльність профспілкових організацій, не розкрита їх позиція під час голодомору.

Переосмислення історичного минулого, всебічне висвітлення всіх проблем, пов'язаних з голодом, має належати перш за все радянським історикам. Разом з тим варто враховувати, що у вивченні цієї тематики набула досить серйозного досвіду західна історіографія. Ця обставина висуває потребу творчого об'єднання сил, спільної праці над тими складними питаннями, що потребують докладної розробки. А результати цього співробітництва можуть бути більш ефективними, якщо обидві сторони рішуче позбудуться різного роду стереотипів і звичних пропагандистських нашарувань.

Отже, на нашу думку, книга, що рецензується, сприятиме глибокому вивченню зазначеної проблеми. Її з інтересом зустрінуть не лише фахівці, а й всі, хто цікавиться історією України.

В. П. ШЕВЧУК (Київ)

Одержано 14.02.91

Шановні читачі!

Нагадуємо, що журнал розповсюджується за передплатою, яка приймається всіма агентствами «Союздрук» без обмежень. Індекс — 74499. Ціна на рік — 21 крб. 60 коп., на півріччя — 10 крб. 80 коп., на квартал — 5 крб. 40 коп.